

NASTURE ȘI BUMB - DOUĂ DENUMIRI DE ACCESORII VESTIMENTARE BAZATE PE ÎMPRUMUTURI LEXICALE VECHI GERMANICE

Adrian PORUCIUC*

Keywords: Rom. *nasture*, Rom. *bumb*, etymology, historical phonology, history, ethnology.

Introducere

Doi filologi români de seamă, Alexandru Rosetti și Vasile Arvinte, și-au arătat scepticismul față de propunerile etimologice privitoare la cuvinte românești de probabilă origine veche germanică. Într-un subcapitol special („Germanica”, din *Istoria limbii române*, 1986), Rosetti a acordat o atenție deosebită mai ales filologilor care au criticat încercările etimologice pe direcția respectivă, adăugând și propriile obiecții la asemenea încercări. Printre altele, Rosetti face următoarele observații critice (1986: 222 – cu sublinieri de A. P.):

Ceea ce izbește din capul locului, în explicarea termenilor românești prin germanică, este faptul că, de cele mai multe ori, cercetătorii nu aplică cu rigurozitate metoda strict științifică care impune respectarea *cronologiei fonetice* [...]. În genere, se poate spune că *nici una* dintre apropierile etimologice care au fost propuse nu rămâne în picioare [...]. Într-adevăr, ar fi de mirare ca româna să fi împrumutat de la populațiile germanice *cîteva cuvinte izolate* [...], atunci cînd ne-am fi așteptat la o serie de termeni *grupați în diverse categorii*, care să corespundă unor *fapte precise de civilizație*.

La rândul său, Arvinte adoptă un ton chiar mai aspru decât cel al lui Rosetti (pe direcția menționată), după cum vedem în unele opinii mai timpurii ale sale, reluate într-un volum concludiv (2002: 20)¹. Învățătul ieșean a fost de părere că, în sud-estul Europei, nu se poate vorbi decât de un „contact efemer” între romanici și germanici ceea ar explica „de ce presupusele împrumuturi de această origine nu pot fi grupate în *sfere semantice* cât de cât conturate” (subl. A. P.).

O latură pozitivă a scepticismului arătat de Rosetti și de Arvinte, în privința posibilităților de demonstrare a existenței unor elemente de sorginte veche germanică în limba română, ar fi că amândoi au cerut mai multă rigurozitate în analiza unor asemenea elemente. Totuși, este de observat că unii înaintași sau/și contemporani ai celor doi învățați făcuseră deja, pe linia în discuție, demonstrații cu totul credibile, care țineau cont de „cronologia fonetică” și de grupări în „sfere semantice”, ca și de legături „cu fapte precise de civilizație”. Dintre cei care au publicat asemenea demonstrații privitoare la vechi germanisme ale limbii române (limbă în care împrumuturile vechi germanice sunt departe de a fi doar „cîteva cuvinte izolate”), consider că sunt de menționat aici, cu un minimum de amănunte, Diculescu,

---

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, aporuciuc@yahoo.com

¹ Este vorba de opinii exprimate de Arvinte mai întâi într-un articol publicat în 1967 (*Cu privire la elementele vechi germanice ale limbii române*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XVIII, 5-19), apoi într-un volum publicat în Republica Democrată Germană, în 1971 (*Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten*, Berlin: Akademie-Verlag) și, în final, în volumul din 2002 indicat în lista bibliografică de mai jos.

Giuglea, Gamillscheg, Pușcariu și Mihăescu². Am în vedere faptul că fiecare dintre aceștia nu numai că au abordat, cu competență, aspecte și implicații generale ale împrumuturilor din idiomuri vechi germanice, ci au formulat și păreri care se dovedesc a fi de interes direct pentru demonstrația propusă în lucrarea de față.

Repere oferite de înaintași

La unele propuneri etimologice plauzibile din volumul *Die Gepiden* (1922) al lui Constantin Diclescu m-am referit deja în articole anterioare (precum Poruciuc 2008 și 2008a). Dintre acele propuneri ale istoricului clujean (cu preocupări inclusiv lingvistice), merită menționate aici cele privitoare la originile vechi germanice ale termenilor rom. *tureci* și *cioareci*³.

Pe o bază lingvistică mai solidă, mergând mai ales pe linia metodei „cuvinte și lucruri”, un alt învățat clujean, George Giuglea, a abordat și el o serie de cuvinte românești de foarte probabilă origine veche germanică. Printre altele (după cum vom vedea mai jos), Giuglea a susținut și ideea provenienței rom. *nasture* din got. *nastilō*⁴, făcând referiri și la o posibilă clarificare, prin latină, a rom. *bumb* (vezi mai jos).

Merite excepționale în domeniul abordat în lucrarea de față a avut reputatul lingvist Ernst Gamillscheg, ca reprezentant de frunte atât al germanisticii, cât și al romanisticii. În opera sa capitală, *Romania Germanica* (1934-1935), savantul german a abordat împrumuturi vechi germanice care s-au păstrat nu doar în limbile romanice vestice, ci și în romanica Europei de sud-est. În volumul II al operei respective, Gamillscheg (1935: 258-259) demonstrează existența, în română, a unor vechi germanisme încadrabile în „grupări semantice” (*Begriffsgruppen*), dintre care, pentru nevoile lucrării de față, este de remarcat cea care cuprinde termeni referitori la „portul național” (*die nationale Tracht*). În respectiva grupare, Gamillscheg include trei termeni românești, anume verbul *a (se) ateia*, cu sensul ‘a (se) găti’ (regionalism, din Banat) și substantivele *nasture* și *cioareci*.

Sextil Pușcariu, altă figură proeminentă a școlii lingvistice clujene, a manifestat multă prudență în privința ipotezelor predecesorilor care au propus origini germanice pentru o serie de cuvinte românești, însă nu a negat posibilitate ca unele dintre acele ipoteze să se dovedească viabile. Pe linia respectivă, Pușcariu (*Limba română*, ed. 1976: 270) face și următoarele afirmații:

Rămân totuși câteva cuvinte [anume *a cutropi*, *nasture*, *rapăn* și *strănut*] pentru care originea germanică e foarte probabilă. Astfel, *nasture*, cunoscut și la aromâni, pare a fi gotic (sau gepidul) **nastilō* [...]. Cuvântul se găsește și în Italia de sud [...]. Se pare, deci, că această parte ornamentală din îmbrăcămintea vechilor germani a impresionat pe romani în cele mai multe regiuni unde s-au întâlnit cu germanii.⁵

² Nu trebuie uitat Bogdan Petriceicu Hasdeu, ca deschizător de drumuri și în domeniul pus în discuție aici. Lui Hasdeu i se datorează, printre altele, propunerea etimologică privitoare la originea veche germanică a numelui Moldovei (atestat mai întâi ca *Moldua*), propunere care a fost reconfirmată, cu argumente suplimentare, de cercetători mai recent (cf. Poruciuc 2015).

³ De amintit aici ar fi că, în DELR-II, 2015 (s.v. *cioareci*), ipoteza lui Diclescu privitoare la *cioareci*, ca provenit dintr-un compus vechi germanic, este prezentată ca fiind cea mai plauzibilă soluție etimologică, dintre cele propuse până în prezent cu privire la respectivul cuvânt românesc.

⁴ Vezi articolul privitor la got. **nastilō* din dicționarul gotic Köbler 1989, în care respectivul termen (reconstruit pe baza unei serii de împrumuturi vechi germanice consemnate în limbile vest-romanice) este tradus prin germ. *Nestel* (cu sensuri precum ‘șnur, șiret, panglică, curelușă’); iar acesta din urmă este prezentat în dicționarul german Pfeifer 2004 (s.v. *nesteln*) ca bazat pe rădăcina proto-indo-europeană (PIE) **ned-*, cea prin care se explică și lat. *nodus* (vezi dicționarul etimologic latin Ernout/Meillet 1985, s.v. *nōdus*, respectiv *nectō*).

⁵ Ca și alți filologi români din generația sa, Pușcariu folosea „germani” pentru „germanici” și „romani” pentru „romanici”.

Prin ultima frază, Pușcariu sugerează un context istoric în care reprezentanți ai unei populații ne-germanice (mai precis, est-romanice timpurii, în cazul avut în vedere) puteau fi „impresionați” de elemente vestimentare specifice germanicilor⁶, pe care le-au preluat apoi împreună cu denumirile originale.

La rândul lui, reputatul clasicist-romanist ieșean Haralambie Mihăescu, în valorosul său volum publicat postum (1993: 322), observă mai întâi că elementele vechi germanice din limba română sunt „dificil de identificat, având în vedere divergențele de opinii cu privire la respectiva problemă”, dar apoi dă o listă de „câteva cuvinte de origine veche germanică sigură sau foarte probabilă”. În listă au fost cuprinse următoarele cuvinte românești: *bulcă*, *filmă*, *fară*, *targă*, *turea(t)că* și („eventual”) *rapăn*; după care Mihăescu a tras câteva concluzii de ordin general, în următorul pasaj (în care am făcut o subliniere):

După cum se poate constata, aceste câteva elemente vechi germanice reflectă contactul dintre autohtoni și populațiile germanice alogene intrate în Dacia după ce romanii le-au cedat provincia respectivă goților. Termenii susmenționați evocă fie ustensile de menaj, *pieșe de îmbrăcăminte* sau mijloace de transport, fie organizarea socială sau ființe mitice.

La doi termeni din sfera semantică pe care, printr-o formulă puțin lărgită (față de cea a lui Mihăescu) aş denumi-o „pieșe și accesorii vestimentare”, mă voi referi pe larg mai jos. Intenția mea este să demonstrez că nu doar *nasture*, ci și parțial-sinonimul său *bumb* își poate dovedi proveniența din veche germanică, dacă analizăm și scoatem în evidență nu doar existența unor termeni corespondenți din limbi germanice vechi, ci și transformările fonetice, care, în terenul românei timpurii, au dus la forma cu care *bumb* se folosește și în româna de azi.

Observații și adaosuri la etimologii propuse pentru rom. *nasture*

Voi începe cu o opțiune etimologică a lui Meyer-Lübke, deoarece, datorită prestigiului acestuia, respectiva opțiune a fost adoptată și de alți filologi, ea fiind prezentată ca plauzibilă și în dicționare mai recente. Articolul 5840 din cuprinzătorul dicționar romanic al lui Meyer-Lübke (REW³, 1935), prezintă got. *nastilo* ‘șnur’⁷ ca origine a termenului it. *nastro* ‘panglică’, de la care este indicată o derivare a rom. *nastur*. Tot în 1935 apărea însă și vol. II al operei capitale a lui Gamillscheg, *Romania Germanica*, în care (la p. 252) filologul german afirmă că rom. *nastur(e)* provine „din substantivul neutru gotic-gepidic *nastilō*, căruia îi corespund *nestila*, *nestilo* ‘panglică, curelușă’ (*Bandschleife*, *Schnürriemen*) din vechea germană de sus”⁸. De fapt, Gamillscheg avea cunoștință de faptul că etimologia propusă de Meyer-Lübke (încă din prima ediție a REW, cea din 1911), fusese pusă la îndoială, deja în 1922, de către Giuglea, într-un studiu care avea să fie inclus și într-un volum publicat mult mai târziu, în 1983. Din studiul respectiv am selectat câteva pasaje (Giuglea 1983: 95-96), care sunt relevante nu doar pentru etimologia lui *nastur(e)*, ci și pentru cea a lui *bumb* (de care va fi vorba în partea finală a acestei lucrări):

Rom. *nastur* cu sensul „bouton”, v. bănățean „noeud”, arom. „noeud, agrafe, bouton” [...] se potrivește cu got. *nastilo* „Schnur, Nestel”, căci *bumbii* de la zăbunele și cojoacele românilor de azi [...] sînt

⁶ Spre deosebire de cei mai mulți predecesori preocupați de problema în discuție, în această lucrare (ca și în unele publicate anterior), îi am în vedere nu doar pe „germanicii danubieni” (goți, gepizi, longobarzi, din epoca marilor migrații), ci și pe unii germanici mult mai timpurii (precum bastarnii, peucinii, skirii și burii), care s-au mișcat dinspre Elba spre spațiul carpato-danubian începând încă din secolul III î.Hr. Acei vest-germanici trebuie să fi avut contacte cu strămoși autohtoni (pre-romani) ai românilor.

⁷ Având în vedere că, în evoluția unor împrumuturi vechi germanice în limba română, nu a contat cantitatea vocalică originară, în continuare mai jos nu voi mai folosi semnele diacritice recomandate de filologia tradițională pentru redarea vocalelor lungi; deci voi scrie simplu *nastilo* (cum a scris și Giuglea), nu cu *ō* sau cu *ô*.

⁸ În lucrarea de față, toate traduceri de pasaje, enunțuri sau sintagme traduse din limbi străine în limba română se datorează autorului.

șnururi împletite (de piele ori de ață), cu un capăt (globuleț) rotund care se prinde într-o chiotoare de pe partea cealaltă a hainei și astfel aceasta se încheie la piept. [...] La început *nastur* a trebuit să însemne și în rom. numai „șnur”, ca în it. [...], iar globulețului din capăt [...] cred că i s-a zis odinioară și *bumb* [...], păstrat astăzi cu sensul de „bouton” în Ardeal și Moldova.⁹

Pe lângă aceste importante argumente de factură etnografică, Giuglea (1983: 96) a introdus în discuție și argumente din domeniul fonologiei istorice, el atrăgând atenția asupra formelor it. *nastro* (it.dial. *nastola*, *nastol*) și rom. *nastur(e)*, care prin însăși vocala *a*, păstrată din tema termenului gotic originar (*nastilo*), reflectă o epocă anterioară celei reprezentate de v.germ.s. *nestilo*¹⁰. Acesta din urmă a fost marcat, în teren vest-germanic¹¹, de o mai recentă mutație vocalică, de tip *Umlaut* (*a* > *e*, datorită influenței regresive a lui *i* din sufix)¹². Mai complicată este încercarea lui Giuglea (1983: 95 și 108) de a explica „schimbarea de sufix” (de la *-il-* la *-ur-*), el considerând ca ar fi vorba de un „sufix german căruia i s-a substituit rom. *-ur* (< lat. *-ulo*)”. Mai simplu ar fi să considerăm că got. *nastilo* (care putea deveni **nastirū* în proto-română)¹³ a fost apoi modificat pentru a se încadra în gruparea unor cuvinte vechi românești (și ele dificile din punct de vedere etimologic), precum *brusture*, *ciucure*, *mugure*, *sâmbure*, *strugure*, *viezure* etc., după cum ar sugera, de fapt, și Ciorănescu (2001, s.v. *nasture* – „reconstituit ca *fagure*, *mugure* etc.”)¹⁴. Ciorănescu s-a raliat însă la ipoteza lui Meyer-Lübke („it. *nastro* > rom. *nasture*”) și a considerat că ipoteza gotică a lui Giuglea „nu e probabilă”¹⁵. Iar autoarele valorosului DLRLV (1987), au preferat să folosească formula „etimologie necunoscută” în finalul articolului privitor la *nasture*.

Și Rosetti (în capitolul „Germanica”, 1986: 222) s-a numărat printre cei care, în opoziție cu foarte plauzibilele argumente ale liniei Giuglea-Gamillscheg-Pușcariu, a acceptat mai vechea propunere a lui Meyer-Lübke privitoare la rom. *nasture*. Referindu-se la „termeni despre care bănuim că sînt recent și dialectali, fără să putem însă aduce probe, în lipsă de texte românești anterioare secolului al XVI-lea”, Rosetti îl folosește și pe *nasture* ca exemplu, în următoarea notă (încăstrată în text, la pagina respectivă):

nasture s.n. „bouton”, deși semnalat și în aromână [...] și e atestat în Țara Românească în secolul al XVI-lea [...], nu pare a fi un termen vechi; în Moldova, Ardeal și Banat cuvîntul curent pentru această noțiune este *bumb*. Nu este deci exclus ca termenul să fi fost adus, odată cu obiectul, de negustori italieni [...].

⁹ După cum voi arăta mai jos, Giuglea a insistat pe ideea de „globuleț” și pentru că el susținea ipoteza că rom. *bumb* provine din lat. *bombus*, al cărui sens este dat de el ca fiind ‘obiect rotund’.

¹⁰ În această notă voi menționa abrevierile mai importante folosite în această lucrare: arom.=aromân, dial.=dialectal, drom.=dacoromân, fr.=francez, germ.=german, it.=italian, lat.=latin, magh.=maghiar, m.oland.=medio-olandez, PIE=proto-indo-european, pol.=polonez, rom.=românesc, rus.=rusesc, ruten.=rutenesc (ucraian), slvc.=slovac, srb.-cr.=sârb-croat, sued.=suedez, ucr.=ucraian, v.fr.=vechi francez, v.germ.s.=vechi german de sus, v.scand.=vechi scandinav, v.sl.bis.=vechi slavon bisericesc.

¹¹ Sunt de menționat aici și unii corespondenți etimologici ai termenului got. *nastilo*, precum v.scand. *nest* și m.oland. *nestele*, dați în dicționarul Pfeifer 2004, s.v. *nesteln*.

¹² Pentru comparație, voi menționa că asemenea mutații (sau „alternanțe vocalice”) sunt de găsit și în română, în cazuri precum *bandă-benzi*, *băiat-băieți*, *vârs-verși* etc.

¹³ Am în vedere schimbarea lui *l* intervocalic în *r*, pe care o putem observa și în evoluțiile unor cuvinte latine moștenite în română (vezi *qualis* > *care*, sau *mola* > *moară*).

¹⁴ De remarcat ar fi aici că, spre deosebire de marea majoritate a derivatelor cu sufix din română, care au accentul pe sufix (cf. *arătós*, *mărunțél*, *toporás* etc.), toate susmenționatele cuvinte românești terminate în *-ure* (adică seria în care a fost încadrat și *nasture*), nu au accentul pe sufix, ci pe silaba inițială a temei, iar o asemenea plasare a accentului coincide și cu cea tipic germanică: a se compara derivatul got. *nástilo* cu alte derivate germanice trisilabice sufixate, precum germ. *wunderbar*, eng. *happiness* sau sued. *slútgiltig*.

¹⁵ De menționat aici ar fi că, în articolele privitoare la *nasture* din DLRLV și din DEX, nu s-a adoptat nici ipoteza latină a liniei Meyer-Lübke-Ciorănescu, nici cea germanică a liniei Giuglea-Gamillscheg-Pușcariu, ci a fost preferată etichetarea cu „etimologie necunoscută”.

Se pot formula mai multe observații la opiniile exprimate de Rosetti în citatul de mai sus. În primul rând, nu este deloc de neglijat existența în paralel a drom. *nasture* și arom. *nastur* (vezi Papahagi 1974 mai jos). În al doilea rând, după cum a arătat Giuglea (1983: 96), *nasture* a avut și în română sensul de ‘șnur’, înainte de a-l căpăta pe cel de „bouton”, adică înainte de a deveni sinonim cu *bumb*. Se poate considera ca nejustificată și granița secolului XVI în cazul lui *nasture*, deoarece, ca primă atestare a cuvântului în discuție, se cuvine să luăm în considerație (vezi de asemenea mai jos) menționarea, în 1469, a numelui boieresc *Năsturel*¹⁶. Pentru perioada în care, pe baza unui derivat diminutival de la *nasture*, se crease deja un nume propriu, e greu de imaginat vreo contribuție semnificativă a unor „negustori italieni” la introducerea nasturilor în Țara Românească.

Nesiguranța în privința etimologiei lui *nasture* este reflectată și în dicționare mai recente. Dacă în articolele privitoare la *nasture* din DLRLV (1987), DEX² (1996) și MDA-III (2003) s-a optat, în cazul cuvântului în discuție, pentru indicația „etimologie necunoscută”, Ciorănescu (2001, s.v. *nasture*) se raliază, după cum am menționat deja mai sus, la ipoteza provenienței lui *nasture* din „it. *nastro* ‘panglică’” și respinge alte ipoteze (inclusiv pe cea gotică, a lui Giuglea). Iar în finalul articolului respectiv, Ciorănescu menționează că (după Capidan) „din rom. provine bg. *nastur*”¹⁷. Mai degrabă (fiind și vorba de o informație venită de la Capidan), pentru bulg. *nastur* s-ar cuveni indicată o probabilă preluare din aromână. Pe această linie, este de menționat aici că, pentru arom. *nastur*, în dicționarul Papahagi 1974 (s.v. *nastur*) sunt date, în dacoromână și franceză, sensurile „*nasture, bouton; beau brin de fils*”; iar pentru interesantul sens (figurat) din urmă, în același articol de dicționar, Papahagi dă următorul exemplu ilustrativ din aromână: *am trei nasturi di fìciori* (echivalat prin drom. *am trei bujori de copii*). Privitor la etimologia lui *nastur* din aromână, Papahagi a optat pentru o puțin probabilă proveniență dintr-un (neatestat) lat. **nastulus*, care s-ar număra printre acele derivate de la lat. *nassa* (‘plasă de pescuit’) la care făcuse apel și Meyer-Lübke, în încercarea de a-l explica pe it. *nastro* (cf. Giuglea 1983: 95)¹⁸. Pentru discuția de față, nu are importanță opțiunea etimologică (neconvingătoare) a lui Papahagi¹⁹, ci însuși faptul că termenul *nasture/nastur* a fost atestat atât la românii nord-dunăreni, cât și la cei sud-dunăreni, acest fapt fiind un prețios indiciu privitor la vechimea respectivului termen în terenul limbii române. Există însă, cu toată des invocata lipsă a textelor timpuriu-românești, multe alte asemenea indicii, la care mă voi referi îndată mai jos.

Rom. *nasture* în derivări și în transferuri onomastice

Evidența vechime a rom. *nasture* este sugerată și de numeroasele sale derivate, pe care le găsim menționate, de exemplu, în MDA-III (2003), într-o cuprinzătoare serie de articole separate, care se referă la denumiri de obiecte, plante, acțiuni sau îndeletniciri, precum următoarele: *a năstura, năsturar, năsturare, năsturaș, năsturăreasă, năsturărie, năsturea, năsturel* (ultimul fiind atestat mai întâi în *Anonymus Caransebesiensis*). Familia lexicală în

¹⁶ Cel mai de seamă reprezentant al familiei purtătoare a numelui respectiv a fost boierul cărturar Udriște Năsturel (născut pe la 1596), care i-a fost cumnat domnitorului Matei Basarab.

¹⁷ Proveniența bulg. *nastur* din română este indicată și de Rosetti (1986: 396).

¹⁸ De fapt, cu mult înaintea lui Meyer-Lübke, o sursă latină pentru rom. *nastur* propusese Cihac, în primul volum (cel cu „elemente latine”) al dicționarului său „de etimologie daco-română”, 1870, s.v. *nastur* (‘noeud, bouton’), unde respectivul cuvânt românesc este trimis la it. *nastro* (‘ruban’) și la it.dial. *nástola* și *nèstola* (‘bouton’). Cihac susține acolo că rom. *nastur* nu putea proveni decât din latină, anume dintr-un derivat diminutival, **nastulus*, de la lat. *nassa* (‘filet, lacet’). Dar, în același articol, Cihac arăta că Diez, în al său dicționar al limbilor romanice (1853, s.v. *nastro*) îl considerase pe it. *nastro* ca provenit din v.germ.s. *nestila* (propunere care, după cum menționa Diez în finalul respectivului articol, fusese făcută de un predecesor, anume Ferrari). Curios este faptul că Meyer-Lübke (în REW 1911) nu l-a inclus pe Cihac în bibliografia dicționarului său pan-roman.

¹⁹ Ar fi totuși greu de acceptat că drom. *nasture* ar proveni din it. *nastro* (cum au crezut Meyer-Lübke, Rosetti și Ciorănescu), iar arom. *nastur* ar proveni din neatestatul lat. **nastulus*, cum a indicat Papahagi (probabil urmându-l pe Cihac).

discuție este reflectată și în numeroase nume proprii românești, care au la bază apelativul *nasture* sau derivate ale sale. Deja am menționat mai sus că antroponimul *Năsturel* a fost atestat în **1469**, după cum indică dicționarul onomastic Constantinescu 1963 (s.v. NASTUR), iar atestarea respectivă este cu peste un secol mai timpurie față de cea a apelativului *nasture*, pentru care se dă anul **1588** în MDA-III (s.v. *nasture*). În susmenționatul articol din dicționarului Constantinescu, sunt enumerate nume precum *Nastura*, *Năsturic*, *Năsturica* și *Năstureica*. Iar printre numele de familie românești incluse în dicționarul Iordan 1983 sunt de găsit următoarele: *Nastur* (pe care Iordan îl trimite la *nasture*, dar și la un mai puțin cunoscut *nastur* ‘zănatic, nerod’), *Năsturaș*, *Năsturel* („cf. n. top. *Năsturelu*”)²⁰ și *Năsturică*. În ce privește răspândirea în teritoriu, am constatat (prin consultarea cărților de telefon de după anul 2000) existența următoarelor nume de abonați: *Nasture* (4, la Sibiu), *Nastor* (1, la Timișoara) și *Năsturaș* (1, la Iași). Voi menționa, de asemenea, că hărțile proiectului onomastic Lipan 2012 (online) indică, în zona București-Ilfov, un cuprinzător „cerc” marcat prin NASTURE (ca nume de familie reprezentat de 12 „gospodării”) și un cerc mai restrâns cu numele respectiv atestat în județul Sibiu. Sunt de asemenea indicate: două cercuri (de câte 5 gospodării) marcate prin NASTURICA, anume unul în centrul Olteniei și unul la zona vestică de contact între județele Ialomița și Călărași; iar în Moldova apare un consistent cerc (26 gospodării) marcat prin NASTURAS²¹.

O primă concluzie

Până la acest punct, am prezentat suficiente argumente care să sprijine ipoteza (prima oară propusă de Giuglea, acum 100 de ani), potrivit căreia *nasture* este explicabil ca provenit din vechea germanică. În lumina respectivei ipoteze și a faptului că pentru drom. *nasture* există un corespondent (*nastur*) în aromână, este de presupus că termenul în discuție trebuie să fi existat în limba română cu mult înainte de secolul XV (când a fost atestat antroponimul *Năsturel*). Implicit, argumentele respective fac imposibilă acceptarea ideii că drom. *nasture* (sau/și arom. *nastur*) ar fi putut proveni din italiană (cum a sugerat mai întâi Meyer-Lübke). Drept urmare, deoarece nici încercările de a demonstra proveniența lui *nastur(e)* din diverse cuvinte latinești reconstituite nu sunt acceptabile (cf. Giuglea 1983: 95), cea mai plauzibilă soluție etimologică privitoare la respectivul cuvânt românesc rămâne cea a provenienței din vechea germanică (foarte probabil din gotică), mai ales că o serie de cuvinte vest-romanice au fost demult acceptate ca germanisme, ele permițând, de fapt (alături de supraviețuirea lui *Nestel* în germană), reconstrucția termenului gotic **nastilo*. Prin urmare, etimologia susținută de linia Giuglea-Gamillscheg-Pușcariu ne permite (chiar în condițiile absenței unor atestări din româna cea mai timpurie) să presupunem că *nasture* putea să fi fost folosit în limba română deja în perioada ei „de formare”²². Vom vedea mai jos că o asemenea afirmație este de asemenea sprijinită (nu doar lingvistic, ci și etnografic) de legătura (chiar literală!), dintre accesoriul denumit *nasture* și cel denumit *bumb*, pentru care voi formula, în premieră, o explicație prin vechea germanică.

Poziția lui *bumb* în terenul limbii române

Pentru *bumb*, cel mai recent dicționar etimologic românesc, DELR-I (2012), indică o primă atestare din anul **1558** și, de asemenea, indică general acceptata proveniență a lui *bumb*

²⁰ Cu siguranță Iordan a avut în vedere, în cazul respectiv, oiconimul care, în dicționarul Ghinea/Ghinea 2000, apare cu forma *Năsturelu* (fiind vorba de denumirea unui sat din județul Teleorman.)

²¹ Din păcate, după cum se vede mai sus, numele de familie de pe hărțile proiectului Lipan sunt scrise cu litere mari și fără semne diacritice. Oricum, în cazul ultimelor două cercuri este cu siguranță vorba de *Năsturica* (sau *Năsturică*), respectiv de *Năsturaș*.

²² „Formarea limbii române (din secolul al V-lea până în secolul al VIII-lea)” este indicată în chiar titlul părții a III-a din *Istoria limbii române* a lui Gheorghe Ivănescu (2000: 179).

din magh. *gomb*. Un dicționar anterior, DLRLV 1987 (s.v. *bumb*) indică tot proveniența din magh. *gomb* a respectivului cuvânt românesc, pentru care dă următoarele sensuri (începând cu cele mai vechi): ‘nod; legătură între capetele a două sau mai multe fire, folosită ca nasture; nasture’; tot acolo, *bumb* este prezentat ca specific Transilvaniei și Banatului²³. Cu toate acestea, chiar dacă a fost simțit cumva doar ca sinonim dialectal al lui *nasture*, drom. *bumb*²⁴ dovedește și el a avea o poziție solidă în terenul limbii române, atât prin numeroasele derivate, cât și prin la fel de numeroasele nume proprii cu tema *Bumb-* (vezi mai jos). În ce privește răspândirea lui *bumb*, ca depășind susmenționata arie Transilvania-Banat, voi invoca aici mai întâi un interesant fapt etnografic, anume prezența, în cadrul datinilor de Anul Nou, a *dansului bungherilor* (sau *bunghereasca*) în zona bucovineană dintre Câmpulung Moldovenesc și Vatra Dornei. Dansul respectiv, care beneficiază de numeroase prezentări ilustrative pe internet, este înfățișat ca dans exclusiv bărbătesc (sau chiar „soldătesc”)²⁵, elementele specifice costumației participanților fiind centiroanele și diagonalele pe care sunt prinși nenumărați bumbi metalici, de unde și denumirea dansului. Denumirea de *bungheri* (sau *bumgheri*, cum am auzit la Vatra Dornei) este desigur derivată din pluralul *bunghi*, care reflectă pronunția moldovenească a lui *bumbi*. Vom vedea însă mai jos că numele proprii care au la bază apelativul *bumb* sunt de găsit nu doar în Bucovina, ci în întreaga Moldovă.

Pentru a ne face o idee despre abundența derivatelor lui *bumb* în dacoromână ar fi suficientă o privire asupra listei incluse în DELR-I, 2012, s.v. *bumb*, listă în care se remarcă denumiri de părți anatomice, de plante, de obiecte rotunde sau globulare, precum și câteva verbe și adjective din aceleași câmpuri semantice: (*a se*) *bombi*, *bumbărat*, *bumbăreasă*, *bumbăreață*, *bumbărează*, (*a*) *bumbi*, *bumbișor*, *bumbuleț*, *bumbuliu*, *bumburea*, *bumburel*, *bumburez*, *bumburuș*, *bumbușor*, *bumbuș*, (*a*) *dezbumba*, (*a*) *îmbumba*, *îmbumbat*, *îmbumbătoare*, *îmbumbător*, *îmbumbătură*, (*a*) *îmbumbi*. Voi mai adăuga doar că, în MDA-I (2001), unor asemenea derivate ale lui *bumb* le sunt dedicate peste 30 de articole separate. Vom vedea în continuare mai jos că o abundență asemănătoare iese în evidență și în domeniul onomastic, în cazul numelor proprii care au la bază apelativul *bumb*.

În articolul BUMB din dicționarul onomastic al lui Constantinescu (1963) apare următoarea listă de nume proprii, cuprinzând atât antroponime, cât și oiconime: *Bumbul*, *Bunbul*, *Bumbea* („ard.”), *Bumbeiu*, *Bumbeș*, *Bumbești*, *Bumbueni*, *Bumbuești*, *Bămboești*, *Bomboești* (Loviște), *Bumbuia*, *Bumboae*, *Bumbotă*, *Bumbată*, *Bumbăta* („răzeș, mold.”). Printre numele de familie incluse în dicționarul lui Iordan (1983) se numără: *Bumbea*, *Bumbel*, *Bumbescu*, *Bumbeș*, *Bumbu*, *Bumbulescu*, *Bumbuloiu*, *Bumbulici*, *Bumbuluț*, *Bumbuș*. Anterior, în *Toponimia românească* (1963: 385), Iordan abordase oiconimul vasluian *Bumbăta*, împreună cu numele de loc *Șesul Bumbetei*. Pentru demonstrarea solidității poziției lui *bumb* în dacoromână, sunt demne de consemnat și aici dovezi onomastice evidențiate de proiectul Lipan 2012, care, pe hărțile sale foarte accesibile, indică „cercuri” cu nume de familie precum următoarele:

- (1) BUMB, în Transilvania, Maramureș și Banat, mai precis în următoarele județe: CJ (un cerc de 36 gospodării), AB, BV, SJ, SM, MM, AR, HD, TM, plus un mic cerc

²³ Respectiva delimitare a răspândirii lui *bumb* s-a datorat desigur faptului că atestările pe care autoarele DLRLV le-au luat în considerație (pentru termenul respectiv, din „limba română literară veche”), au provenit din următoarele surse: *Anonymus Caransebesiensis* (sec. XVII), Samuel Micu-Klein (*Elementa linguae dacoromanae sive valachicae*, 1780), precum și acel *Dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII* („*Lexicon Marsilianum*”) pe care l-a publicat Carlo Tagliavini în 1930.

²⁴ L-am marcat pe *bumb* ca dacoromân, deoarece, spre deosebire de *nasture* (care este atestat și la aromâni, ca *nastur*), un arom. *bumb* nu apare nici la Papahagi (1974), nici la Caragiu Marioțeanu (1997).

²⁵ În zona menționată am auzit exprimată și părerea că bungherii ar reprezenta o amintire a ofițerimii austriece din vremea stăpânirii habsburgice (n-am putut însă verifica validitatea respectivei „teorii”).

în Ungaria nord-estică²⁶;

(2) BUMBU, cu un cerc de 51 gospodării în BN, la care se adaugă o serie de cercuri mai mici, în județe nu doar din Transilvania și Banat (AB, CJ, MS, SJ, TM), ci și din Moldova (IS, SV, NT, VS, VN);

(3) BUMBEA, cu un cerc de 17 gospodării în Moldova (mai precis în zona de contact interjudețean SV/BT/IS), dar și cu cercuri de mici dimensiuni în partea opusă a României (AB, MH, TM).

(4) BUMBESCU, cu un cerc de dimensiuni reduse în Banat (în zona de contact interjudețean TM/CS/HD).

Proiectul Lipan evidențiază poate cel mai bine răspândirea numelor proprii bazate pe drom. *bumb* pe aproape întreg teritoriul României (din Mehedinți în Suceava, și din Vaslui în Satu Mare)²⁷. Nu am luat însă în considerație mai sus două destul de cuprinzătoare cercuri cu numele de familie BUMBARU, plasate de Lipan pe cursul inferior al Prutului (mai precis, în județele Vaslui, respectiv Galați, cu extinderi și în Republica Moldova). Am socotit că, în cazul lui *Bumbaru*, este cel mai probabil vorba de un nume de familie provenit dintr-o poreclă, care reprezintă un transfer onomastic nu de la *bumb*, ci de la *bumbar* ‘bărzăun’²⁸ (la care voi reveni mai jos).

Necesitatea unei reinterpretări etimologice a rom. *bumb*

În recent publicatul articol Poruciu 2021, am demonstrat că, pe lângă *cioareci* și *tureci*, se dovedește și rom. *bundă* a avea la bază, indubitabil²⁹, un termen vechi germanic referitor la o piesă de port tradițional. Tot acolo, am folosit în demonstrație atât opinia lui Pușcariu (vezi mai sus) referitoare la proveniența din germanică a rom. *nasture* (cu sensul său mai vechi, de ‘șnur’), cât și pe cea a lui Giuglea (de asemenea citat mai sus), care s-a referit la șnururile cu bumbi „de la zăbunele și cojoacele românilor”. Acea referire era menită să susțină clarificarea, prin veche germanică, a originii lui *nasture*. În pasajul respectiv, Giuglea nu se referă și la vreo posibilă origine a rom. *bumb*; învățatul clujean a abordat însă problema altundeva, anume într-o notă de subsol (cf. Giuglea 1983: 169), în care se dă indicația: „*bumb* < lat. *bombus* (pentru care nu e nici o greutate de sens și formală)”. Este însă de observat că dicționarul etimologic latin Ernout/Meillet 1985 îl dă pe *bombus* doar ca termen onomatopeic,

²⁶ Vorbind de antroponime cu tema *Bumb-* atestate înafara granițelor României, merită menționat aici că Gămulescu (1983: 259) a semnalat existența unui *Bumbulov* în Banatul sârbesc și a considerat că respectivul nume reprezintă „un patronim sîrbesc al n. pers. rom. *Bumbul* (< *bumb*)”.

²⁷ Tot cu privire la răspândirea numelor proprii cu tema *Bumb-*, voi face aici observația că, în dicționarul Ghinea/Ghinea 2000, apar următoarele denumiri de localități românești, toate din zone extracarpătice: *Bumbăta* (VS), *Bumbueni* (AG), *Bumbești* (GJ), *Bumbuești* (VL), *Bumbuia* (DB).

²⁸ Și în dicționarul Iordan 1983 este de găsit un nume de familie *Bumbar(u)*, care este trimis la *bumbar*, ca variantă a lui *bombar* ‘bărzăun’. Acesta din urmă este dat în DELR-I (2012, s.v. *bombar*) cu explicația „derivat de la o bază onomatopeică” (nefiind menționată și existența unui lat. *bombus*). În ce îl privește pe arom. *bumbar* ‘tăun’, Papahagi 1974 (s.v. *bumbar*²) îl dă ca provenit din bulgară, ceea ce e greu de crezut (mai ales că, tot în Papahagi 1974, sunt de găsit articole privitoare la arom. *bumbunar* ‘cărbuș’ și *bumbunedzu* ‘a tuna, bombăni, bubui, vui, trosni’, explicabile prin latină). O îndoială asemănătoare putem avea și cu privire la originea sârbească indicată pentru rom. *bombar* ‘bărzăun’ în MDA-I (2001, s.v. *bombar*). De fapt *bombar* este perfect explicabil ca derivat de la tema onomatopeică *bomb-* (vizibilă în lat. *bombus* ‘zumzet’), cu sufixul *-ar* (continuatorul românesc al productivului sufix lat. *-arius*).

²⁹ După cum am demonstrat în respectivul articol, putem fi cât se poate de siguri de originea veche germanică a rom. (drom./arom.) *bundă*, nu doar pentru că general indicată origine maghiară a denumirii respectivei piese vestimentare este departe de a fi plauzibilă, ci și pentru că soluția etimologică pe care am propus-o are în vedere atât realități etnografice, cât și un solid argument lingvistic, anume faptul că *bundă* (ca denumire de haină îmblănită care, la origini, se strângea pe corp cu ajutorul unor șireturi) reflectă, fără niciun dubiu, tema participială, *bund-*, a verbului vechi germanic *bindan* ‘a lega’ (ale cărui trei teme de bază sunt vizibile, de exemplu, în sued. *binda-band-bundit*, ca și în germ. *binden-band-gebunden*).

referitor la o anumită categorie de zgomote ('bourdonnement, bruit'), nu la vreo formă de „globuleț” (ca să folosesc termenul prin care Giuglea desemna bumbul tradițional românesc – vezi mai sus)³⁰.

Putem fi de acord cu îndoiala exprimată de Ciorănescu (2001, s.v. *bumb*) față de ipoteza lui Giuglea privitoare la proveniența rom. *bumb* din lat. *bombus*. Dar se poate exprima și o nedumerire la faptul că Ciorănescu, în articolul respectiv, prezintă propunerea etimologică a lui Giuglea ca „bazată pe lat. *bombus* ‘obiect rotund’ (cf. REW 1199)”³¹. De fapt, în acel articol 1199, Meyer-Lübke a dat pentru lat. *bombus* doar sensurile ‘zumzet; sunet înfundat’ (*summen; dumpfes Geräusch*)³², sensuri care corespund perfect celor susmenționate, date în dicționarul Ernout/Meillet 1985, s.v. *bombus*³³. Numai că, deși putem considera ca justificată respingerea, de către Ciorănescu (2001, s.v. *bumb*), a ipotezei lui Giuglea privitoare la originea termenului românesc în discuție, trebuie să observăm și că Ciorănescu a considerat ipoteza respectivă ca fiind „mai puțin probabilă” doar în comparație cu cea a general acceptatei proveniențe a rom. *bumb* din „mag. *gömb, gomb*”. Ca prim propunător al acelei ipoteze etimologice, perpetuată în dicționare, Ciorănescu îl indică pe Cihac, cel care ar fi indicat originea maghiară a rom. *bumb* în al său *Dictionnaire d'étymologie dacoromaine*, 1879 (vol. II, partea cu „éléments magyars”).

De fapt, am constatat că nici Cihac, în articolul privitor la *bumb*, nu se arăta convins de legătura dintre drom. *bumb* și familia lexicală a magh. *gomb* ‘nasture’. În respectivul articol, într-un stil foarte eliptic, autorul primului dicționar etimologic românesc îl dă pe ***bumb***, cu sensul de ‘nasture’ ('bouton'), urmat de derivate ale sale, precum *bumbărie* ‘boutonnerie’, *bumbărar* ‘boutonnier’, *bumbuliu* ‘rond comme une boule’ și *bumbuesc* ‘boutonner’. După care, în continuare, Cihac deschide un fel de „articol în articol”, printr-un cuvânt românesc, scris tot cu aldine, anume ***gómboș*** ‘ac cu gămălie’ ('épinglé'), un evident maghiarism³⁴, urmat de un lung șir de cuvinte din limbi vecine, începând cu unele din

³⁰ În teren latin, s-ar putea vorbi doar de o posibilă contaminare (provocată de asemănarea fonetică) între lat. *bombus* și lat. *bombyx* ‘vierme de mătase’ (termen provenit din greacă), având în vedere că, în articolul privitor la *bombyx* din dicționarul Ernout/Meillet 1985, este menționat și derivatul *bombulio* ‘cocon’ (ceea ce ar sugera noțiunea de „rotunjime”). De fapt, tot în articolul privitor la *bombyx*, același dicționar menționează că acesta a fost „rapproché par l'étymologie populaire de *bombus*”.

³¹ Este vorba de prima ediție a dicționarului lui Meyer-Lübke (REW¹, 1911), adică ediția pe care a putut-o avea la dispoziție Giuglea în 1923, când a schițat ipoteza sa privitoare la originea latină a lui *bumb* (cf. Giuglea 1983: 169).

³² Din același articol al REW reiese că și denumirea termenului it. *bomba* (ca într-adevăr bazat pe lat. *bombus*) face referire la sunetul specific produs de respectivul proiectil (deci nu la forma rotundă a acestuia).

³³ Lat. *bombus* poate fi invocat în cazul unor denumiri românești de insecte zumzătoare, precum rom. *bombar* ‘bărzăun’, cu varianta *bumbar*, la care m-am referit deja mai sus. Este evident că vorbitorii de română au putut face asociații de natură popular-etimologică bazate nu doar pe asemănarea fonetică între *bumb* (cu sensul de ‘nasture’) și denumirile unor insecte, care pot să fie nu doar dintre cele care scot un zgomot specific (precum bărzăunii incluși de entomologi în genul *Bombus*), ci și dintre cele care au forme semisferice, precum buburuza (care în Moldova se numește *bumburuz*).

³⁴ O dovadă a faptului că un derivat al magh. *gomb* a fost împrumutat în română, la nivel regional, este oferită de MDA-II, 2002, care include un articol privitor la *gomboș* (Trans.), dat cu sensul ‘ac cu gămălie’ și cu indicarea provenienței din magh. *gombos(-tü)* (de fapt fiind vorba de *tű* ‘ac’). Este de adăugat și că, tot la nivel regional, apelativul *gomboș* (nu neapărat cu sensul de ‘ac cu gămălie’, ci mai degrabă cu cel de ‘cap mic și rotund’ – vezi mai sus acel *gomboș* ‘petite tête’ menționat de Cihac) a stat la baza unor porecle devenite apoi nume de familie. Prin accesarea proiectului onomastic Lipan 2012, se poate vizualiza un consistent cerc GOMBOS (cu 43 de „gospodării”), în zona de contact interjudețean SM/BH/SJ, respectivul nume de familie fiind reprezentat și de numeroase alte cercuri, de diverse dimensiuni, în toată Transilvania și în Banat, ca și peste graniță, în Ungaria de nord-est. Voi adăuga aici că, dicționarul onomastic Iordan 1983 conține un articol privitor la numele de familie *Gombaș(iu)*, pe care Iordan l-a prezentat ca derivat din *gomboș* ‘ac cu gămălie, spică, bold’. Tema *gomb-* din maghiară (dacă nu chiar cea originară, din slava veche) este vizibilă și în denumirile unor localități transilvane (cu atestări foarte timpurii), incluse în primul volum al dicționarului Suci: este vorba de *Gimbaș* (magh. *Marosgombás*; atestat ca *terra Gumbas* în 1231) și de *Gimbuț* (magh. *Gombostelke*; atestat ca *Gumbach* în

maghiară (*gomb*, *gömb* ‘bouton, boule, petite tête’, *gombocs* ‘petite tête’, *gomboly*, *gömböly* ‘pelote, boule’ etc.) și continuând cu unele din slavă (sloven. *gumb* ‘bouton’, ruten. *gomba* ‘bouton’, ceh. *gomba* ‘bosse’ etc.) și din alte limbi est- și sud-est europene, în care au fost atestate cuvinte asemănătoare (dar nu neapărat înrudite etimologic), cu sensuri precum ‘nasture, gămălie, cocoasă, căpățână’ etc. După toată această serie de cuvinte (date ca posibil explicative?) Cihac încheie articolul privitor la *bumb* cu următorul enunț: „l’origine du mot est douteuse”. Vom vedea mai jos că presupusa origine maghiară drom. *bumb* este într-adevăr îndoielnică, chiar dacă arată a fi bine fixată în dicționar.

Printre altele, nu am găsit, în dicționarele consultate, vreo explicație pentru mecanismul fonetic-articulatoriu care să-l facă pe *g* din magh. *gomb* să devină *b* din rom. *bumb* (trecerea lui *o* în *u* am lăsat-o deoparte, ca mai puțin importantă). Nu am mai găsit în română alte exemple de maghiarisme care să arate schimbarea *g* > *b*; dimpotrivă, în româna cea mai timpurie au fost cazuri de schimbare pe o direcție inversă, adică *b* > *g*, după cum vedem în lat. *nebula* > rom. *negură* și lat. *rubus* > rom. *rug* (cf. Ciorănescu 2001, s.v. *negură*, respectiv *rug*). Am consultat și două dicționare maghiare, Reinhart 2011 și Zaicz 2006, pentru a mă lămuri cu privire la poziția lui *gomb* (și a familiei sale) în terenul limbii maghiare.

Din partea maghiaro-română a dicționarului Reinhart 2011 am extras următoarea serie de cuvinte evident înrudite: *gomb* ‘nasture, buton’, *gombóc* ‘gălușcă’, *gombol* ‘a încheia cu nasturi’, *gombolyag* ‘ghem, mototol’, *gombostű* ‘ac cu gămălie’ *gömb* ‘glob, sferă’. Pentru o clarificare etimologică a cuvintelor cu tema *gomb*-, ca desemnări ale unor obiecte rotunde, globulare sau semisferice, am apelat la dicționarul etimologic maghiar Zaicz 2006, în primul rând la articolele privitoare la *gomb* și la *gömb*, acestea fiind cuvintele maghiare în general considerate a-l explica pe rom. *bumb*. În privința atestărilor, ca și în nenumărate alte cazuri, maghiara (cu latina medievală ca limbă de cancelarie) a beneficiat, în comparație cu româna, de documente mult mai timpurii. Astfel că, potrivit dicționarului Zaicz, *gomb* a fost atestat încă din sec. XIII, iar *gömb* din sec. XVI. Ceea ce poate intriga însă, este că, în privința interpretării etimologice, în fiecare dintre articolele dedicate celor două cuvinte în respectivul dicționar, apar exact aceleași două formulări, anume: „origine nesigură” (*bizonytalan eredetű*) și „posibil onomatopeic” (*talán hangutánzó*). De remarcat este și faptul că, deși sunt cât se poate de evidente legăturile dintre cele două cuvinte (ca și dintre ele și cele câteva cuvinte derivate sau compuse, din seria pe care am extras-o din dicționarul Reinhart 2011), Zaicz nu a indicat și o legătură pe care o consider a fi cât se poate de evidentă, anume legătura dintre cuvintele familiei *gomb-gömb* și un cuvânt maghiar cu atestare veche (sec. XIV) și cu origine slavă foarte clară, anume *gomba* ‘ciupercă’.

Nu doar atestarea timpurie, ci și forma fonetică a magh. *gomba* indică faptul că maghiarii l-au preluat foarte devreme din slavă. Mai concret, maghiara a păstrat o formă care o reflectă chiar pe cea din proto-slavă, dacă luăm în considerație că dicționarul „vocabularului slav moștenit” al lui Derksen (2008) are un articol privitor la proto-slav. **gōba* ‘ciupercă (de copac)’, care și-a păstrat ca atare forma, cu *o* nazalizat, în vechea slavonă bisericească (cf. v.slav.bis. *gōba* ‘burete’) și în slovenă (cf. sloven. *gōba* ‘ciupercă’), însă a pierdut elementul nazal în alte limbi slave, unde *o* a devenit *u* (cf. rus.dial. *guba*, slvc. *guba*, srb.-cr. *guba*, toate cu sensul de bază ‘ciupercă’ – cf. Derksen 2008, s.v. **gōba*). Este cât se poate de clar că maghiarii au preluat cuvântul în discuție dintr-un idiom slav care încă îl avea pe *o*, acesta fiind redat prin *om* în magh. *gomba*. Aici trebuie să revin însă la articolul privitor la *bumb* din Cihac 1879, unde (vezi mai sus) este dat și un rutenesc (ucrainean) *gomba*, dar nu cu sensul proto-slav de ‘ciupercă’, ci cu cel de ‘nasture’ (‘bouton’). Să fi „reveni” *gomba* din maghiară în slavă cu un sens nou? Dar cum și unde a fost creat acel sens?

Ar fi greu de stabilit cu precizie de la cine și în ce perioadă au învățat maghiarii să

1299). Având în vedere existența slavismului *gomba* ‘ciupercă’ în maghiară (vezi mai jos), se poate face o comparație cu cele 9 oiconime românești *Ciuperceni* incluse în dicționarul Ghinea/Ghinea 2000.

folosească haine de iarnă încheiate cu șireturi care aveau la un capăt bumbi, poate chiar dintre cei în formă de „ciupercuță” de lemn (având în „picior” un orificiu care permitea legare bumbului la capătul șiretului), cum mai sunt de văzut și la unele haine de iarnă din zilele noastre. Se poate presupune că, prin aluzie la forma semisferică a pălăriei de ciupercă s-a ajuns, atât la magh. *gomb* ‘nasture’, cât și la mai abstractul magh. *gömb* ‘glob, sferă’. Însă, repet, cu toată coincidența de câmp semantic între cele două presupuse cuvinte-sursă maghiare și rom. *bumb*, acesta din urmă nu arată o formă explicabilă ca dezvoltată direct din cele ale respectivelor cuvinte maghiare cu *g* inițial. În asemenea condiții este de investigat și posibilitatea unei etimologii populare bazate pe contaminarea dintre proto-slav. *goba* ‘ciupercă’ și un cuvânt cât de cât asemănător care circula (ca denumire de accesoriu vestimentar) în spațiul carpato-danubian, în perioada dintre expansiunea slavilor și venire maghiarilor.

În articolul Poruciuc 2021 (care a fost menit, în primul rând, să respingă general acceptata ipoteză a originii maghiare a rom. *bundă*, în favoarea ipotezei unei origini vechi germanice a cuvântului respectiv), am scos în evidență importanța combinației nasture (=șnur) + bumb pentru înțelegerea piesei vestimentare a cărei denumire încă avea, în teren vechi germanic, un sens transparent, de ‘haină legată’. Normal ar fi să ne imaginăm că, dacă și pentru *nasture* și pentru *bundă* s-au putut stabili origini vechi germanice, s-ar putea stabili o asemenea origine și pentru cel de-al treilea element al combinației vestimentare respective, anume pentru *bumb*. Iar mai jos voi arăta că, pentru forma și sensul lui *bumb*, poate fi într-adevăr reconstituită o evoluție dinspre vechea germanică spre româna cea mai timpurie.

Pe linia metodei „cuvinte și lucruri”, voi menționa aici că, dacă în germană s-a păstrat *Nestel* (ca înrudit cu got. **nastilo* și, indirect, cu rom. *nasture*), în engleză s-a păstrat termenul *toggle* (intrat de curând și în terminologia domeniului digital), folosit inițial ca termen nautic, cu referire la un dispozitiv reprezentat de o parâmbă la capătul căreia se făcea un nod („marinăresc”), în care, se introducea un cui de lemn, ca „opritor”. De acolo, *toggle* a fost transferat și în domeniul vestimentar, după cum reiese din dicționarul Chambers (ed. Kirkpatrick, 1980), în care *toggle* este concis definit după cum urmează: „a small piece of wood held by a loop or string, used as a button” (ca exemplu ilustrativ fiind dată propoziția: *His coat was fastened with toggles*)³⁵. Așadar, ceea ce fusese inițial un dispozitiv nautic (în navigația cu pânze), s-a transformat într-o combinație de accesorii, reprezentată de șnururi + bumbi + cheutori, pe care am scos-o în evidență în articolul despre *bundă*. Este însă de bănuț, că, înainte de adăugarea unor „mici piese de lemn” la capătul șireturilor hainelor de iarnă specific germanice, fixarea acelor șireturi în cheutori se făcea prin simple noduri, așa cum putem deduce din susmenționata denotație pe care DLRLV 1987 o dă în cazul lui *bumb*, ale cărui sensuri mai vechi erau ‘nod; legătură între capetele a două sau mai multe fire, folosită ca nasture’ (vezi mai sus și „șnururile cu globuleț la capăt”, în prezentarea lui Giuglea). Iar pentru asemenea utile „nodozități”, se pare că a existat în gotică un substantiv (masculin) **buggja*³⁶ (a se pronunța /'bungya/), pe care Gamillscheg (1934: 370) l-a putut reconstitui pe

³⁵ Mai multe explicații pentru *toggle* sunt date în AHDEL 1974, s.v. *toggle*: „1. A device used to secure or hold something, especially: a. A pin inserted in a nautical knot to keep it from slipping. b. A device attached to the end of or inserted in a loop in a rope, chain or strap to prevent slipping, to tighten, or to hold an attached object [...]”. Nu ar fi locul aici să propun și o etimologie pentru *toggle*, însă consider că eticheta „origine obscură” dată de AHDEL în articolul dedicat respectivului termen englez este cam expeditivă. Chiar dacă *toggle* putea să fi fost preluat de englezi de la un alt neam de navigatori de la Marea Nordului, cuvântul este indubitabil germanic, el fiind perfect explicabil prin rădăcina PIE **dek-*² (cu extensiunea **dok-lo-*), la care au fost trimise o întreagă serie de cuvinte germanice (cu sensuri precum ‘ciucure, cui, coadă’). Iar rădăcina respectivă este inclusă în chiar anexa proto-indo-europeană a dicționarului AHDEL (1973).

³⁶ Un articol privitor la got. **buggja* apare și în dicționarul etimologic al lui Köbler (1989), care trimite termenul respectiv la un proto-germanic **bunkaz*, la rândul lui trimis la rădăcina proto-indo-europeană (PIE) **bhengh-* ‘gros, compact’. Vezi și **bhengh-* ‘thick, fat’ în susmenționata anexă de rădăcini proto-indo-europene atașată la AHDEL 1973.

baza unui termen consemnat în vechea germană de sus, anume *bungo* ‘Knolle, Schwellung’ (‘cocoloș, umflătură’), ca și pe baza unor germanisme păstrate în romanica vestică, precum v.fr. *buigne*, sau cuvintele dialectale nord-italiene *bugn*, *bugna*, *bûgna*, *buña* și *bogna*, cu sensuri asemănătoare celor ale vechiului german *bungo*. Printre corespondentele germanice ale celui din urmă, se numără și substantivul (feminin) v.scand. *bunga*, dat în dicționarul de Vries 1961, cu sensul de ‘ghemotoc’ (*Klumpen*)³⁷.

Având în vedere existența unei combinații vestimentare precum cea reprezentată de *bundă-nasture-bumb* (primii doi dintre cei trei termeni având a origine veche germanică deja demonstrată), consider, după cum am sugerat deja mai sus, că și pentru *bumb* ar trebui căutată o origine germanică. Iar această origine este tocmai cea clar indicată de v.germ.s. *bungo* și de v.scand. *bunga*. Pun accent pe *bungo*, mai degrabă decât pe got. **buggja*, nu doar pentru că acesta din urmă este un termen reconstruit, ci pentru că o formă veche germanică precum cea arătată de v.germ.s. *bungo* poate explica perfect o formă precum **bumbu* (în proto-română), care ar implica o schimbare fonetică încadrabilă cronologic în chiar tranziția dintre latina provincială vorbită și cea mai timpurie formă de română (cea din secolele V-VI). Concret, este vorba de schimbarea care a făcut ca lat. *lingua* să devină rom. *limbă*, cu o transformare *ng > mb*, unică în plan general romanic³⁸.

Așadar, dacă ar fi greu de demonstrat că s-ar fi putut petrece o schimbare fonetică de la tema maghiară *gomb-* la tema românească *bumb-*, aceasta din urmă este clar explicabilă ca dezvoltare cât se poate de regulată de la o temă germanică *bung-*, chiar dacă ar fi dificil de precizat din care anume idiom al „germanicilor danubieni” (din perioada marilor migrații) a fost preluat termenul care a fost păstrat în dacoromână ca *bumb*. Ce mai rămâne de explicat este relația dintre acest cuvânt românesc și termenii cu teme precum *gomb-* și *gumb-* din maghiară și din unele idiomuri slave, care, deși au o evidentă legătură cu termenul proto-slav **gōba* ‘ciupercă’, au fost atestați cu sensul de ‘nasture’. În această privință, vezi mai sus nu doar magh. *gomb* ‘nasture’, ci și ruten. *gomba* și sloven. *gumb*, ambele date cu sensul ‘bouton’ în dicționarul Cihac 1879, s.v. *bumb*. În finalul acestei lucrări voi arăta ce putem reconstitui din succesiunea de împrumuturi lexicale și modificări fonetice care pot lămuri adevăratul raport dintre rom. *bumb*, magh. *gomb* și termeni slavi precum *gomba* și *gumb*.

Stabilirea unui cadru istoric

Deoarece mai sus am menționat deja că, în opinia lui Gheorghe Ivănescu (2000: 179), „formarea limbii române” s-a petrecut între secolul V și secolul VIII, voi folosi respectiva opinie, întru totul autorizată, ca punct de plecare pentru concluziile acestei lucrări, care implică atât o încadrare istorică propriu-zisă, cât și o „respectare a cronologiei fonetice” (adică a fonologiei istorice), în conformitate cu o cerință formulată de Rosetti (1986: 222 – vezi citatul din prima pagină a acestei lucrări). Am luat în seamă anumite contacte și împrumuturi lexicale care s-au produs pe parcursul a patru secole și jumătate, adică pe parcursul perioadei dintre prăbușirea imperiului tribut al hunilor (la mijlocul secolului V) și pătrunderea maghiarilor în fosta provincie romană *Pannonia* (la sfârșitul secolului IX). Având în vedere că în lucrarea de față am abordat problema unor vechi germanisme pe care le putem considera a fi fost deja folosite în limba română încă din perioada ei de formare, am acordat o atenție specială datelor pe care le deținem cu privire la prezența unor comunități vorbitoare de veche germanică în spațiul carpato-danubian, în perioada istorică susmenționată.

Dintre germanicii care au reprezentat un factor politico-militar important în zona carpato-danubiană în secolele IV-VI (de importanță deosebită fiind goții, gepizii și longobarzii),

³⁷ Cu siguranță trebuie alăturat acelor termeni vechi germanici și un termen din engleza actuală, anume *bung* ‘dop, cep’, pe care Hoad (1993, s.v. *bung*) îl consideră însă a fi de „origine îndoielnică”.

³⁸ O schimbare oarecum asemănătoare (din punct de vedere articulatoriu), anume *gn > mn*, este de observat în *lignum > lemn* și *pugnus > pumn*.

doar goții ne-au lăsat un text scris în limba proprie, anume traducerea Bibliei realizată (în sec. IV) de un grup de cărturari îndrumați de episcopul Wulfila (Ulfilas). Nu s-a păstrat nici un text scris în limba gepizilor (despre care se știe doar că era îndeaproape înrudită cu gotica), nici în cea a longobarzilor³⁹. Prețioase informații despre aceste importante popoare germanice ne sunt însă oferite de doi cărturari de la mijlocul secolului VI, anume Procopius și Iordanes, trăitori în Constantinopol, pe când împărat era Iustinian (527-565).

Iordanes și-a scris *Getica* (mai exact, *De origine actibusque Getarum*) în limba latină, care încă era și limbă oficială a imperiului. Dacă lăsam deoparte divagațiile pseudo-istorice (precum cele prin care Iordanes s-a străduit să arate că strămoșii săi goți se trăgeau din geții lui Burebista)⁴⁰, aflăm de la cărturarul respectiv interesante amănunte despre evenimente petrecute în vremuri apropiate lui. Printre altele, Iordanes scoate în evidență rolul fundamental pe care l-au avut gepizii în zdrobirea jugului hunic⁴¹ și în întemeierea unei extinse politii, în care au fost cuprinse și teritorii ale fostelor provincii romane *Pannonia* și *Dacia*. Voi reda aici, cu două abrevieri și două sublinieri, pasajele din *Getica* (XII, 73-74)⁴² în care Iordanes se referă la înstăpânirea gepizilor în teritorii controlate anterior de huni (și, înaintea lor, de vizigoți):

[73] Vorbesc de Dacia veche, pe care se știe că în prezent o stăpânesc *neamurile* gepizilor. [74] Această patrie, așezată în fața Moesiei, peste Dunăre, este încinsă cu o coroană de munți cu numai două trecători: una pe la Boutae, iar cealaltă pe la Tapae. Goția aceasta, pe care cei vechi au numit-o Dacia, [...] *acum se numește Gepidia* [...].⁴³

În ce îl privește pe Procopius, acesta și-a scris opera principală, *Războaiele*, în limba greacă; iar cărțile V-VIII ale respectivei scrieri au putut fi publicate mai târziu și separat, sub titlul *Războiul cu goții*. Autorul respectiv, care a fost și secretar al vestitului conducător de oaste Belisarius, nu s-a referit însă doar la îndelunga confruntare dintre Imperiul Roman de Răsărit și goții instalați în Italia, ci și la întregul vălmășag (germanico-slavo-turcic) de populații care amenințau fruntariile imperiului (încă simțit a fi „roman”). Voi da aici mai întâi, cu unele prescurtări, un pasaj semnificativ, însă nu din *Războiul cu goții*, ci din altă scriere a lui Procopius, anume *Istoria secretă* (18, 16-21 – ediția Mihăescu):

Înainte de acest război, stăpânirea goților se întindea de la pământul galilor până la hotarele Daciei, unde se află cetatea Sirmium. În vremea când a sosit în Italia oastea romanilor, Galiile și o parte din țara veneților erau stăpânite de germani [= franci], iar Sirmium și ținuturile de acolo de către gepizi [...]. De la suirea pe tron a lui Iustinian, hunii [= avarii], sclavinii și anții au năvălit aproape în fiecare an asupra ilirilor și în toată Tracia, de la Marea Ionică până în marginile Bizanțului [...]: ei au pricinuit locuitorilor

³⁹ Măcar longobarzii au avut o istorie (mergând de la începuturi legendare până în sec. VIII), scrisă de un cărturar propriu, Paulus Diaconus. Acesta a scris în latina medievală, însă la anumite puncte a menționat și cuvinte din limba sa maternă. Unul dintre aceste cuvinte, *fara*, fusese deja împrumutat de strămoșii românilor și cei ai albanezilor de pe când longobarzii încă se aflau la Dunărea Mijlocie. Așa se explică existența unui rom.dial. *fară* ‘stirpe’ și a unui alb. *farë* ‘stirpe, sămânță’ (cf. Poruciuc. 2014).

⁴⁰ Din păcate, și în stufosul studiu introductiv care face deschidere la ediția Iordanes 2001, Gabriel Gheorghe (ca editor), arată a fi sucombat fanteziilor lui Iordanes, pe care îl și prezintă ca „get”.

⁴¹ În general se consideră că respectivul eveniment epocal a fost marcat de bătălia de la Nedao (454), care a avut loc la puțin timp după moartea lui Attila (453). S-au confruntat acolo oștile urmașilor lui Attila și cea a unei alianțe, preponderent germanice, care îl avea în fruntea ei pe Ardaric, regele gepizilor (cf. Iordanes, *Getica*, L, 260-264).

⁴² Este vorba de traducerea românească a lui David Popovici, cuprinsă în ediția 2001 a scrierii lui Iordanes.

⁴³ De observat este că, prin folosirea pluralului „neamuri” (*populi*), Iordanes se arată a fi fost conștient de caracterul polietnic al Gepidiei. Îl voi menționa din nou aici pe Constantin Diculescu, având în vedere că volumul său *Die Gepiden* (publicat în 1922, la Leipzig) reprezintă cea dintâi lucrare istoriografică, extinsă și bine documentată, privitoare la Gepidia și la importanța gepizilor pentru istoria timpurie a românilor. Unii dintre aceștia din urmă cu siguranță au făcut și ei parte (vreme de peste un secol) din acea politie polietnică, ei fiind desigur printre cei desemnați de germanicii danubieni prin etnonimul *walhs* (vezi mai jos).

din părțile acelea suferințe înspăimântătoare. Cred că la fiecare năvălire au pierit sau au fost luați în prinsoare mai mult de două sute de mii de romani [...].

Este de bănuț că, la vremea aceea, mulți dintre acei „romani” năpăstuiți, vorbeau o limbă care era deja mai degrabă est-romanică timpurie decât latină propriu-zisă. În ce privește partea finală a pasajului de mai sus, o putem socoti a reprezenta o deschidere spre stadiul final al perioadei-cadru luată în considerație în această lucrare (perioadă care și-a avut începutul în *Hunnenzeit*).

Vorbind de prețioasele relatări ale lui Procopius, merită menționat aici faptul că el s-a referit și la unele contacte directe (și chiar reciproc profitabile) dintre gepizi și sclavini, după cum vedem în următorul pasaj, privitor la raidurile de pradă ale sclavinilor în Iliria (*Războiul cu goții*, IV, 25 – ediția Mihăescu):

Ei [sclavinii] își petrecură o bună parte din vreme cu aceste prădăciuni [...]; după ce luară în sclavie mulțimi nenumărate și jefuiră totul [...], se întoarseră acasă cu toată prada. Căci romanii nu izbutiră, nici să-i prindă, la trecerea râului Istru și nici să-i silească într-un fel oarecare; deoarece gepizii căpătară bani, îi primiră la ei și-i trecură dincolo; și nu mică le-a fost dobînda, căci răsplata era de cîte un stater de aur de fiecare cap de om.

În ce îi privește pe aceiași gepizi ai perioadei post-hunice, faza istorică mai pașnică, de după bătălia de la Nedao, i-a făcut pe unii istorici recenți să o prezinte ca pe o *Pax Gepidica* (cf. Dumitrașcu, Sfrengu 2006: 2012). Avea să urmeze însă și prăbușirea regatului gepid (sub loviturile conjugate ale longobarzilor și avarilor, în 567), urmată de plecarea în masă a longobarzilor în Italia (în 568) și de instalarea avarilor în spațiul carpato-danubian. Dominației avarilor aveau să-i pună capăt (abia la începutul secolului IX) atacurile venite din partea unor germanici vestici, anume francii carolingieni, ca și din partea bolgarilor⁴⁴ care îi supuseseră pe slavii sud-dunăreni (cei cunoscuți ulterior ca bulgari). Pe gepizii rămași (fără politică proprie) în spațiul carpato-danubian, longobardul Paulus Diaconus (contemporan al lui Carol cel Mare) îi arată cum „gem oprimați și în ziua de astăzi [adică pe la 790] sub aspra stăpînire a hunilor [= avarilor] care le-au luat țara”⁴⁵. Același cărturar a făcut numeroase referiri la complicatele confruntări, combinații și alianțe în care au fost implicați germanicii danubieni, slavii și avarii secolelor V-VIII. La acest punct merită menționate și părerile lui Ernst Gamillscheg, care (mergînd pe linia deschisă de Diclescu și de Giuglea), a demonstrat existența unei importante serii de vechi germanisme păstrate în limba română, cele mai multe fiind considerate de el a fi fost preluări de la gepizi, la ele adăugându-se și unele preluări de la longobarzi (cf. Gamillscheg 1935: 249-253). Din demonstrația lui Gamillscheg, se înțelege că asemenea preluări s-au putut face cu precădere pe parcursul secolelor V-VIII, adică a celor care au reprezentat și perioada de „formare a limbii române”. Iar cu privire la secolul imediat următor (IX), merită toată atenția următoarea opinie (cât se poate de plauzibilă) a lui Gamillscheg (1935: 240), cu referire la sfîrșitul perioadei care a fost etichetată ca *Awarenzeit*: „La vremea aceea nu mai putea fi vorba de gepizi. Ei se contopiseră cu romanicii într-un singur popor, *valahii*”⁴⁶.

Cu privire la datele perioadei care a urmat după asimilarea gepizilor și expansiunea

⁴⁴ Am preferat să folosesc varianta *bolgari*, și nu *bulgari*, deoarece, în română, acesta din urmă este istoricește ambiguu (el putîndu-se referi fie la elita turcică a secolelor VII-IX, fie la sud-slavi din actuala Bulgarie). În engleză s-a putut face o diferențiere clară, prin simplă sufixare, între *Bulgars* ‘bolgari’ și *Bulgarians* ‘bulgari’.

⁴⁵ Cf. Paulus Diaconus, *Istoria longobarzilor*, I, 27.

⁴⁶ La un alt punct al volumului respectiv (1935: 259), după mai multe pagini în care Gamillscheg propune origini vechi germanice pentru o serie de 29 cuvinte românești (printre care și *nasture*), învățatul german consideră că acele cuvinte pot fi considerate a proveni din gepidă, avînd în vedere că „gepizii s-au contopit cu proto-românii (*Urrumänen*) pe parcursul secolelor VI și VII”. În continuare, începînd de la aceeași pagină, Gamillscheg analizează o altă serie de cuvinte românești, pe care le consideră a proveni din limba longobarzilor.

slavilor spre sud, două cronici medievale sunt des menționate (și divergent interpretate), anume cronica primară rusească (zisă „a lui Nestor”, cu o primă versiune din secolul XII) și cea a lui Anonymus Notarius (scriitor de limbă latină, activ pe la anul 1200). În ambele se fac (pe baza unor consemnări mai vechi) referiri la evenimente petrecute în secolele anterioare scrierii lor. Cu toate că e nevoie de prudență în valorificarea relatărilor din cele două cronici, unele repere semnificative pot fi luate în considerație ca plauzibile. Printre altele, Nestor face referiri la vremuri (neprecizate clar) în care „vlahii (*vlakhove*) au năvălit peste slavii de pe Dunăre [...], s-au așezat printre ei și au început să-i asuprească” (cap. III)⁴⁷. La rândul său, Anonymus dă încadrări etnice și geografice mai precise, în capitolele în care se referă la pătrunderea și instalarea maghiarilor în spațiul carpato-danubian (la sfârșit de secol IX și început de X). Ni se spune mai întâi (în cap. IX) că, în ținuturile de pe Dunărea Mijlocie și de pe Tisa, maghiarii au dat peste „slavi, bolgari și vlahi, ca și păstori ai romanilor” (*sclauj, Bulgarij, Blachij, ac pastores romanorum*)⁴⁸; apoi (în cap. XXV), cu referire la pătrunderea maghiarilor în *Terra Ultrasilvana*, ni se spune că oastea maghiară condusă de Tuhutum, a înfrânt oastea lui *Gelou dux blacorum*, compusă din localnici desemnați ca *blasij et sclauj*⁴⁹.

Discuție și concluzii

Nu voi încerca aici vreo nouă interpretare istoriologică a datelor din citatele de mai sus. Cred însă că, pentru scopurile acestei lucrări, citatele și comentariile însoțitoare de până la acest punct scot în evidență aspecte importante pentru scopurile demonstrației de față. Printre altele, cadrul istoric reliefat în paragrafele anterioare sprijină și el probabilitatea intrării, în româna cea mai timpurie, a unui termen vechi germanic care avea să devină rom. *nasture*, pentru care Gamillscheg a propus o plauzibilă proveniență din limba gepizilor⁵⁰. Dacă am adus argumente suplimentare care să sprijine eficient ipoteza originii vechi germanice a rom. *nasture*, cel puțin la fel de multe argumente au fost necesare pentru a sprijini o origine germanică și în cazul rom. *bumb*. Din punctul de vedere al fonologiei istorice, o schimbare specifică românei „în formare”, anume *ng > mb* (cf. lat. *lingua* > rom. *limbă*), arată a fi suficientă pentru a lămuri posibilitatea transformării unui termen vechi germanic de tip *bungo* (‘cocoloș’) într-un termen românesc precum *bumb*, cu sensul inițial de ‘nod’ (vezi mai sus). Cu toate acestea, mai sunt de spus unele lucruri despre raportul dintre rom. *bumb* și magh. *gomb* (‘nasture’), având în vedere că, inclusiv în dicționare recente, respectivul termen maghiar este dat ca origine a rom. *bumb*. De fapt lucrurile stau cam invers, la un mod complicat, dar clarificabil, dacă ținem seama de cadrul istoric schițat mai sus.

După cum am observat deja, dicționarul etimologic Zaicz 2006 îl prezintă pe magh. *gomb* ca pe un termen de origine obscură, sau ca pe un element lexical cu bază onomatopeică. De asemenea, același dicționar nu indică vreo legătură între magh. *gomb* ‘nasture’ și magh. *gomba* ‘ciupercă’, ceea ce nu este de acceptat, mai ales având în vedere că (după cum reiese

⁴⁷ Pentru *vlahi* am dat (în paranteză, mai sus) și originalul din cronica primară rusească, *vlakhove* (влахове – cu sens colectiv), a cărui temă *vlakh-* reflecta destul de clar (cu toată metateza, specific slavă, *wal-* > *vla-*) proveniența din vechiul germanic *walhs*, care avea sensuri precum ‘străin, ne-german(ic), roman(ic)’, referirea originală fiind la tribul celtic denumit *Volcae*, așa cum indică și dicționarul etimologic rusesc Vasmer 1986, s.v. *волок*. După cum se vede și în forma acestuia din urmă, în est-slavă mai vechiul *vlakh* suferit și o schimbare a lui *a* în *o*, precum și un adaos al încă unui *o*, prin pleofonie (sau „polnoglasie”).

⁴⁸ În cazul crâmpiei de latină medievală date mai sus, am folosit transcrieri care le reflectă cât mai fidel pe cele din fotocopia inclusă în ediție Tonciulescu (1996) a cronicii în discuție.

⁴⁹ În privința exonimului referitor la românii timpurii, nu trebuie să deruteze folosirea și a unor variante cu *b* în loc de *v* inițial. Est-slavii au folosit atât *bolokh*, cât și *volokh* pentru români; iar sașii de pe Valea Hârtibaciului folosesc și azi *bliuch* pentru ‘român’ și *blëisch* pentru ‘limba română’.

⁵⁰ În privința surselor vechilor germanisme păstrate în română, se cuvin desigur luate în seamă mai ales idiomurile vorbite de gepizi și de longobarzi; dar nu este de neglijat nici limba vizigoților, care au reprezentat o componentă principală în cadrul culturii Sântana de Mureș, pătrunsă de la est de Carpați (Moldova actuală) în Dacia abandonată de administrația romană, în sec. III.

din listele de cuvinte slave date de Derksen 2008, s.v. **gōba*, respectiv de Cihac 1879, s.v. *bumb*) în limbile slave au fost atestate nu doar cuvinte precum *gōba* din slavona bisericească, *gōba* din slovenă și *guba* din slovacă, toate referitoare la ciuperci, ci și cuvinte precum ruten. (ucr.) *gomba* și sloven. *gumb*, ambele cu sensul ‘nasture’. Pe baza acestei serii de cuvinte slave pot fi explicate atât magh. *gomba* ‘ciupercă’, cât și magh. *gomb* ‘nasture’ (vezi faza 3 mai jos). Având în vedere că proto-slav. **gōba* (în prezentarea lui Derksen) nu arată a fi avut și sensul de ‘nasture’, ar fi de explicat de unde și cum au căpătat acel sens unele cuvinte slave (dintre cele bazate pe **gōba*), sensul în discuție însoțindu-l și pe magh. *gomb* (ca împrumut foarte timpuriu din slavă, nu ca onomatopeic).

În finalul acestei demonstrații, luând în considerație toate argumentele și exemplele ilustrative privitoare la rom. *bumb*, ca și cele privitoare la o anumită perioadă din istoria spațiului carpato-danubian, voi lua în considerație trei faze, cu următoarea succesiune cronologică:

(1) Într-o primă fază au avut loc preluări, din vechea germanică, a unor denumiri de piese vestimentare care i-au „impresionat” pe unii strămoși direcți ai românilor de azi, printre respectivele denumiri aflându-se și cele din sfera semantică reprezentată de termenii care, în română, au devenit *bundă*, *nastur(e)* și *bumb*.

(2) Când unii slavi s-au stabilit și ei în spațiul geografic menționat, acei slavi au putut prelua denumiri de piese vestimentare (precum cele tocmai menționate) de la romanicii desemnați de ei prin exonimul *vlakh* (preluat anterior de slavi direct de la germanici). După cum am menționat mai sus, *nastur* a fost atestat în bulgară, iar *bunda* în bulgară și ucraineană, ca și în maghiară (cf. Poruciuc 2021). Dar, tot în faza în discuție, trebuie să se fi produs o etimologie populară datorată unei aproximative asemănări fonetice, dar și unei referiri comune la forme globulare sau semisferice. Este vorba, foarte probabil, de etimologia populară bazată pe contaminarea dintre un proto-rom. **bumbū* (deja marcat de schimbarea *ng > mb*, specific românească) și proto-slav. **gōba* ‘ciupercă’, astfel explicându-se faptul că, în unele limbi slave istorice, au fost atestați și termeni slavi evident bazați pe respectivul precedent proto-slav, dar cu un sens nou, cel de ‘nasture’ (vezi mai sus)⁵¹.

(3) În faza care a urmat după înstăpânirea maghiarilor asupra slavilor din spațiul panonic, printre foarte numeroasele elemente lexicale intrate din slavă în maghiară s-au aflat și cele (evident înrudite între ele) atestate ca *gomba* ‘ciupercă’ și *gomb* ‘nasture’, de la care au apărut destul de multe derivate în terenul limbii maghiare. Iar unul dintre acele derivate a intrat și în dacoromâna dialectală, din Transilvania, unde a fost atestat cu forma *gomboș*, pe baza căruia a apărut și numele de familie *Gomboș* (vezi mai sus).

Ceea ce trebuie reținut este, în primul rând, că în spațiul carpato-danubian au existat, pe parcursul mai multor secole din prima parte a mileniului I, contacte semnificative între germanicii danubieni și strămoșii ai românilor (așa cum ulterior au existat contacte între slavi

⁵¹ Pentru a vedea mai clar cum o evoluție de tipul contaminare > etimologie populară poate produce noutăți lexicale (fără a se putea invoca vreo „lege fonetică”, ci doar prin influența unui termen deja existent în limba receptoare), voi da un exemplu din vremuri mai apropiate, exemplul fiind ales și pentru că are legătură tot cu domeniul vestimentar. Când ostașii sovietici eliberatori au intrat în România, ei i-au „impresionat” pe români inclusiv printr-o piesă vestimentară specifică, anume o haină de iarnă vătuită, care, în limba rusă, se numea *fufaika* (фуфайка – dat ca „neclar” etimologic în dicționarul Vasmer 1987). Românii au adoptat respectiva piesă vestimentară, al cărei nume a devenit însă *pufoaică*, sub evidenta influență a termenului rom. *puf* (influență sprijinită și de o anumită idee de „pufoșenie” sugerată de acea haină vătuită). Așa se face că, la un deceniu după război (mai precis, în 1954, după cum indică MDA-IV, s.v. *pufoaică*), rusismul în discuție a fost deja atestat în limba română; iar după alte două decenii, *pufoaică* își avea deja propriul articol în DEX (1975), unde este dat cu denotația „haină scurtă, vătuită și matlasată” și cu următoarea explicație etimologică: „Din rus. *fufaika* (apropiat de *puf*)”.

și românii timpurii, apoi între slavi, români și maghiari). Așadar, se poate imagina și un context istoric în care strămoși direcți ai românilor au putut fi „impresionați” (în viziune lui Pușcariu – vezi mai sus) de unele elemente specifice vestimentației tradiționale germanice. Așa au ajuns două împrumuturi lexicale din vechea germanică, anume *nasture* și *bumb*, să capete forme specifice românei, încă înaintea dispariției factorului politico-militar germanic din Europa central-sud-estică. Într-un final, din perspectiva metodei „cuvinte și lucruri”, *nasture* și *bumb*, alături de *bundă*, au ajuns să reprezinte o combinație vestimentară specifică portului tradițional românesc.

BIBLIOGRAFIE

Surse primare

- Anonymus Notarius, 1996. *Cronica notarului Anonymus – Faptele ungarilor* (ediție bilingvă, latină-română, cu fotocopia originalului de la Viena), trad., coment. Paul Lazăr Tonciulescu. București: Editura Miracol.
- Iordanes, 2001. *De origine actibusque Getarum* (ediție bilingvă, latină-română), trad. David Popescu, ed. Gabriel Gheorghe.
- Nestor, 1884. *Chronique dite de Nestor*, trad., ed. Louis Leger. Paris: Ernest Leroux.
- Nestor, 1977. *Die Nestorchronik* (originalul în rusa veche), ed. Ludolf Müller. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Nestor, 2014. *Cronica lui Nestor*, trad., ed. Marina Vraciu. Iași: Doxologia.
- Paulus Diaconus, 2011. *Istoria longobardilor* (ediție bilingvă, latină-română), trad. ed. Emanuel Grosu. Iași: Polirom.
- Procopius din Caesarea, 1963. *Războiul cu goții*, trad., introd. Haralambie Mihăescu. București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne.
- Procopius din Caesarea, 1972. *Istoria secretă* (ediție bilingvă, greacă-română), ed., trad., introd. Haralambie Mihăescu. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Bibliografie generală

- AHDEL, 1973 – *The American Heritage Dictionary of the English Language*, ed. W. Morris. New York: American Heritage Publishing Co.
- Arvinte, Vasile, 2002. *Raporturi lingvistice româno-germane. Contribuții etimologice*. Bacău: Editura „Egal”.
- Beekes, Robert, 2010. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden/Boston: Brill.
- Brückner, Aleksander, 1970 (1927). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Caragiu Marioțeanu, Matilda, 1997. *Dicționar aromân (macedo-vlah)*, A-D. București: Editura Enciclopedică.
- Cihac, Alexandru de, 1870, *Dictionnaire d'étymologie daco-romaine. Éléments latins*. Francfort s/M: Ludolphe St-Goar.
- Cihac, Alexandru de, 1879, *Dictionnaire d'étymologie daco-romaine. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*. Francfort s/M: Ludolphe St-Goar.
- Ciorănescu, Alexandru, 2001. *Dicționarul etimologic al limbii române*, ed. Tudora Șandru Mehedinți, Magdalena Popescu Marin. București: Saeculum.
- Constantinescu, Nicolae A., 1963. *Dicționar onomastic românesc*. București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne.
- DCE, 1978 – *Dictionary of Contemporary English*, ed. Paul Procter. Printed in Great Britain: Longmans-Longman.
- DELR, 2012 – *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I (A-B), ed. Marius Sala et al. București: Editura Academiei Române.
- DELR, 2015 – *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. II (Ca-Ci), ed. Marius Sala et al. București: Editura Academiei Române.
- Derksen, Rick, 2008. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Vocabulary*. Leiden/Boston: Brill.
- DEX², 1996 – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. Ion Coteanu et al. București: Univers Enciclopedic.
- Diculescu, Constantin, 1922. *Die Gepiden - Forschung zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*. Leipzig: Kabitsch.
- Diez, Friedrich, 1853. *Etymologisches wörterbuch der romanischen sprachen*. Bonn: Adolph Marcus.
- DLRLV, 1987 – Costinescu, Mariana/ Magdalena Georgescu/ Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640-1780)*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Dumitrașcu, Sever/ Florin Sfrengu, 2006. Relațiile interetnice în Dacia occidentală în secolele IV-VI. In: *Relații interetnice în spațiul românesc – Populații și grupuri etnice (sec. II î.Hr. – V d.Hr.)* (195-212), ed. Ioan Marian Țiplic, Silviu Istrate Purece. Alba Iulia: Editura ALTIP.
- Ernout, Alfred/ Antoine Meillet, 1935 (1932). *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris: Klincksieck.
- Gamillscheg, Ernst, 1934-1935. *Romania Germanica - Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreiches*, I-II, Berlin: Walter de Gruyter.

- Gămulescu, Dorin, 1983. *Înfluente românești în limbile slave de sud*, I. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Ghinea, Eliza/ Dan, Ghinea, 2000. *Localitățile din România – Dicționar*. București: Editura Enciclopedică.
- Giuglea, George, 1983. *Cuvinte românești și romanice – Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie*, ed. Florența Sădeanu. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Giuglea, George, 1988. *Fapte de limbă: mărturii despre trecutul românesc*, ed. Florența Sădeanu. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Hoad, Terry F., 1993. *The Concise Dictionary of English Etymology*. Oxford: Oxford University Press.
- Iordan, Iorgu, 1963. *Toponimia românească*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române.
- Iordan, Iorgu, 1983. *Dicționar al numelor de familie românești*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Isbășescu, Mihai, 1997. *Dicționar german-român*. București: Teora.
- Ivănescu, Gheorghe, 2000. *Istoria limbii române*, ed. Mihaela Paraschiv. Iași: Junimea.
- Kirkpatrick, E. M. (ed.), 1980. *Chambers Universal Learners' Dictionary*. Edinburgh: Chambers.
- Köbler, Gerhard, 1989. *Gotisches Wörterbuch*. Leiden: Brill.
- Lipán, Florin, 2012. *Romanian names* (online project), <https://nume.ottomotor.ro/en>.
- MDA, 2001-2003 – *Micul dicționar academic*, I-IV, ed. Marius Sala et al. București: Univers Enciclopedic.
- Meyer-Lübke, Wilhelm, 1911-1920. *Romanisches etymologisches Wörterbuch* (REW). Heidelberg: Carl Winter.
- Mihăescu, Haralambie, 1993. *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*. București: Editura Academiei Române.
- Papahagi, Tache, 1974. *Dicționarul dialectului aromân – Dictionnaire aroumain (macédo-roumain)*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Pálsson, Hermann/ Paul Edwards (trad.) 1985. *Two Viking Romances*. London: Penguin.
- Pfeifer, Wolfgang et al., 2004. *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Pokorny, Julius, 1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Band I. Bern: Francke.
- Poruciu, Adrian, 2007. Două vechi germanisme din limba română (*ateia* și *brândușă*) confirmate de corespondente din alte limbi romanice. In: *Rezultate și perspective actuale ale lingvisticii românești și străine* (317-332), ed. Luminița Hoartă Cărașu. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Poruciu, Adrian, 2008. Two Romanian terms (*tureci* and *cioareci*) based on Old Germanic designations of leg-coverings. *Journal of Indo-European Studies*, Vol. 36, No. 1&2, 163-184.
- Poruciu, Adrian, 2008a. Problema vechilor germanisme păstrate în limba română. In: *Lucrările primului simpozion internațional de lingvistică: București, 13-14 noiembrie 2007* (105-130), ed. Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu. București: Editura Universității din București.
- Poruciu, Adrian, 2011. Two Old Germanisms of East Romance (Romanian *ateia* ‘to dress up’ and *brândușă* ‘crocus’) confirmed by West Romance cognates. *Journal of Indo-European Studies*, Vol. 39, No. 3&4, 355-379.
- Poruciu, Adrian, 2014. The Fortune of the Old Germanic Loan *fara* in Romanian and in Other European Languages. *Journal of Indo-European Studies*, Vol. 42, No. 1&2, 175-202.
- Poruciu, Adrian, 2015. Numele vechi al Moldovei (*Moldua*) explicat prin apelativul protogermanic **moldwa*. *Philologica Jassyensia*, An XI, Nr. 1, 221-239.
- Poruciu, Adrian, 2015. Clues to the Chronology of Old Germanic Loans in Romanian and in Other South-East European Languages. *Slavia Meridionalis*, 115, 14-31.
- Poruciu, Adrian, 2020. Punga – un accesoriu vestimentar cu denumire veche germanică. *Acta Musei Tutovensis – Istorie veche și arheologie*, XVI, 145-156.
- Poruciu, Adrian, 2021. Vechi germanisme păstrate în limba română: cazurile *cioarec* și *bundă*. In: *Ex oriente lux. In honorem Nicolae Saramandu*, (841-854), ed. Manuela Nevaci, Irina Florea, Ioan-Mircea Farcaș. Alessandria: Edizioni dell’Orso.
- Pușcariu, Sextil, 1976 (1940). *Limba română*, I, ed. Ilie Dan. București: Minerva.
- Reinhart, Erzsébet-Mária, 2011. *Dicționar de buzunar maghiar-român – Zsebszótár román-magyar*. Iași: Polirom.
- Rosetti, Alexandru, 1986. *Istoria limbii române*. București: Editura Științifică.
- Suciu, Coriolan, 1967-1968. *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I-II. București: Editura Academiei.
- de Vaan, Michiel, 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden: Brill.
- Vasmer, Max, 1986-1987. *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, I-IV (ed. O.N. Trubačev). Moskva: Progress.
- de Vries, Jan, 1961. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: Brill.
- Zaicz, Gábor et al. (ed.), 2006. *Etimológiai szótár – Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest: TINTA.

***NASTURE* AND *BUMB* - TWO NAMES OF ROMANIAN CLOTHING ACCESSORIES BASED ON OLD GERMANIC LOANS**

In a previous article (Poruciuc 2021), this author demonstrated that the Romanian word *bundă* 'long furred coat' is not a Hungarian loan (as indicated in quite a few dictionaries), but a word whose Old Germanic origin is easily demonstrable, even grammatically, since it clearly reflects the participial stem of the Old Germanic verb *bindan* 'to bind'. Such a proposition is well sustained by the existence of another Romanian word, *nasture*, which now means 'button', but it once meant 'lace, cord'. Three outstanding predecessors (Giuglea, Gamillscheg and Pușcariu) demonstrated that *nasture* also appears to originate from Old Germanic, more precisely, from Gothic *nastilo*. The present article was intended to bring forward supplementary arguments in favor of the Old Germanic origin of *nasture*, and also to propound a similar origin for the name of yet another Romanian clothing accessory, namely *bumb* 'knot, button', which is implausibly presented, in earlier as well as more recent dictionaries, as derived from Hungarian *gomb* 'button'. This author demonstrates that Rom. *bumb* can be explained as derived from an Old Germanic term of the same family as Gothic **buggja* 'nodule' and Old High German *bungo* 'pellet', the form of *bumb* showing exactly the same phonetic change (*ng* > *mb*) as the one visible in the evolution from Latin *lingua* to Romanian *limbă*. The final part of the article propounds an explanation of the actual relationship between Romanian *bumb* and Hungarian *gomb*: a conflation (with a folk etymological result) appears to have occurred between Proto-Romanian **bumbu* 'knot, button' and Proto-Slavic **goba* 'mushroom'; this accounts for the fact that, subsequently, the Hungarians could borrow, from coteritorial Slavs, two seemingly unrelated words, namely *gomba* 'mushroom' and *gomb* 'button' (considered by this author to be cognates). The final conclusion is that three interrelated words of Old Germanic origin, namely *bundă-nasture-bumb*, eventually came to designate a combination of clothing items specific to the Romanian traditional costume.